

Полоус О.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки

Національного авіаційного університету

Бурдейна К.Г.

студентка

Національного авіаційного університету

МІЖНАРОДНІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні міжнародні та вітчизняні методики оцінки рівня економічної безпеки України. Розглянуто підходи до визначення поняття економічної безпеки зарубіжними та вітчизняними науковцями. Визначено найважливіші показники внутрішньої економічної безпеки держави. Проаналізовано динаміку ВВП України за 2013–2016 рр. у фактичних цінах. Визначено структуру валового внутрішнього продукту України за III квартал 2016 р. та динаміку номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2015–2016 рр. Проаналізовано граничні значення показників стану безпеки в екологічній сфері України за допомогою розгляду позиції країни в міжнародному рейтингу екологічних досягнень. Досліджено індекс глобальної конкурентоспроможності України в динаміці за 2014–2017 рр. Встановлено слабкі та сильні позиції країни за субіндексами, а також сформовано перспективні напрями зміцнення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, конкурентоспроможність, валовий внутрішній продукт, екологічна безпека, розвиток.

В статье рассмотрены основные международные и отечественные методики оценки уровня экономической безопасности Украины. Рассмотрены подходы к определению понятия экономической безопасности зарубежными и отечественными учеными. Определены важнейшие показатели внутренней экономической безопасности государства. Проанализирована динамика ВВП Украины за 2013–2016 гг. в фактических ценах. Определены структура валового внутреннего продукта Украины за III квартал 2016 г. и динамика номинальной и реальной заработной платы в Украине за 2015–2016 гг. Проанализированы предельные значения показателей состояния безопасности в экологической сфере Украины посредством рассмотрения позиции страны в международном рейтинге экологических достижений. Исследован индекс глобальной конкурентоспособности Украины в динамике за 2014–2017 гг. Установлены слабые и сильные позиции страны по субиндексам, а также сформированы перспективные направления укрепления экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, конкурентоспособность, валовый внутренний продукт, экологическая безопасность, развитие.

Постановка проблеми. Економічна безпека є базисом для забезпечення національної безпеки країни загалом та її стійкого соціально-економічного розвитку зокрема. Економічну безпеку можна визначати як можливість економіки країни загалом та її регіонів зокрема забезпечувати стабільний розвиток та відповідний захист економічних інтересів індивідів, господарюючих суб'єктів, регіонів і країни. Економічна безпека країни може розглядатися з позиції забезпечення захисту життєво важливих інтересів всіх жителів країни, суспільства та держави в економічній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. Нинішні реалії демонструють нам розширення протиріч між національними економіками. Транснаціональні корпорації посилюють боротьбу за контроль над ринками, стратегічними та інтелектуальними активами. У світовій

економіці відбувається концентрація управління для того, щоб контролювати світові ресурси. Тому проблема оцінки рівня економічної безпеки стає однією з найбільш актуальних в рамках світового суспільства та потребує дослідження наявних методик як на міжнародному, так і національному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки рівня економічної безпеки держави все частіше привертають увагу як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Загальнотеоретичний характер щодо дослідження економічної безпеки мають праці Л. Абалкіна, В. Андрійчука, Є. Іванова, С. Кравченко, С. Мочерного, В. Новицького, С. Пирожкова, В. Рожкова, Т. Сака, В. Сенчагова, А. Сухорукова. Зокрема, інвестиційні, фінансові аспекти економічної безпеки досліджують А. Новіков,

Ю. Ситих, Т. Шемет, фінансово-економічний аспект вивчають Н. Дехтяр, О. Дейнека, економіко-географічний аспект розглядає Л. Коковський, регіональний аспект аналізують Л. Гришина, Є. Бойко, А. Гуменюк, інноваційний аспект досліджує Л. Волощук. Завданням митного контролю у контексті загальної концепції економічної безпеки присвячено статті С. Гамідулаєва та А. Мазура, митно-тарифному регулюванню як засобу забезпечення економічної безпеки – робота Х. Шрайбер. Тобто ця тема залишається актуальною та потребує подальшого вивчення та узагальнення.

Метою дослідження є порівняння міжнародних та вітчизняних методик оцінки рівня економічної безпеки України на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності та дослідження основних макроекономічних показників держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальність дослідження методик оцінки рівня економічної безпеки держави зумовлюється невизначеністю рішень в ринкових умовах. В ринковій теорії існують стихійні процеси, які, незважаючи на свою непередбачуваність, потребують певної спрямованості економічної політики держави. Таким чином, можна сказати, що визначення методики оцінки рівня економічної безпеки слід починати з розгляду підходів до визначення поняття економічної безпеки.

Так, академік Л. Абалкін у своїй роботі зробив акцент на тому, що економічна безпека несе в собі чинники та умови, які забезпечують стійкість і оновлення, якимось самовдосконалення [1]. Є вчені, які вважають економічну безпеку мірою ефективності управління ресурсами, пов'язаною з інтересами суспільства. Наприклад, С. Блохін у своїй роботі зазначає, що поняття економічної безпеки передбачає достатність забезпечення необхідного рівня національної безпеки ресурсами. Цього рівня, на його думку, можна досягти через створення сприятливих умов для розвитку економіки, що приведе і до підвищення рівня конкурентоспроможності [2].

Деякі представники економічної науки, визначаючи економічну безпеку, виділяють роль стану економіки і влади, пов'язаному з економічним потенціалом країни. Так, Л. Гаджиева у своїй праці під економічною безпекою розуміє стан інститутів влади й економіки. При цьому, на її думку, відбувається розвиток країни за рахунок забезпечення гарантованого захисту національних інтересів, оборонного та економічного потенціалу [4]. Низка вчених вбачає в економічній безпеці величину, за допомогою якої можна якісно

розглянути економіку. Наприклад, В. Буторін, О. Ткаченко і С. Шипілов у своїй роботі описують економічну безпеку як одну з характеристик системи економіки. Ця характеристика пропонується для визначення здатності економіки підтримувати нормальні умови для населення і стійкість забезпеченості ресурсами [3].

С. Глазьев визначає економічну безпеку держави таким чином: «безпека економічна – стан економіки і продуктивних сил суспільства з точки зору можливостей самостійного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підтримки необхідного рівня національної безпеки держави, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції» [6]. На нашу думку, це визначення логічно та чітко відображає потреби оцінки рівня економічної безпеки держави як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У вітчизняних науковців також сформувалися власні підходи до визначення поняття економічної безпеки держави. Так, К. Іпполітов вважає, що економічна безпека держави охоплює захищеність всієї системи «економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя» [5].

На думку П. Пашко, економічна безпека – це стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований та стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [10].

В. Шлемко та І. Бінько вважають економічною безпекою «такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [11].

На думку В. Мунтіяна, «економічна безпека – загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам» [8, с. 23–24].

Таким чином, можна підсумувати, що економічна незалежність держави, яка визначається рівнем її економічної безпеки, не повинна мати односторонній характер, а повинна базуватися

на міжнародному поділі праці та враховувати взаємозалежність національних економік. Кожна держава має прагнути до встановлення контролю над національними ресурсами та стабілізації рівня виробництва, ефективності та якості продукції, що дасть змогу сформувати високий рівень конкурентоспроможності та стати сильним учасником світової торгівлі.

Показники економічної безпеки – це найбільш значущі параметри, що дають загальне уявлення про стан економічної системи загалом, її стійкість і мобільність. Найважливіші показники внутрішньої економічної безпеки класифікуються в межах підсистем національної економіки, яка є органічною єдністю продуктивних сил, виробничих відносин та господарського механізму. До них відносяться:

- показники економічного зростання (обсяги виробництва і зростання ВВП, динаміка і структура національного виробництва і доходу, показники обсягів і темпів промислового та сільськогосподарського виробництва, галузева структура господарства, тінювий сектор економіки тощо);

- показники, які характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни (наявність та освоєння природних ресурсів, ефективність їх використання, рівень зайнятості і безробіття, наявність виробничих фондів та стан технічної бази виробництва, імпортна залежність економіки, обсяг і структура експорту тощо);

- показники дієвості господарського механізму, його динамічності, адекватності до сучасних умов розвитку, залежності від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит бюджету та державний борг країни, сальдо платіжного балансу, стабільність національної валюти, конкурентоспроможність);

- показники якості життя (ВВП на одну особу населення, мінімальні та середні соціальні стандарти, рівень диференціації доходів, здоров'я і працездатність населення, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами та послугами, стан навколишнього середовища тощо) [1, с. 25].

Розглянемо рівень ключових показників економічної безпеки України за зазначеними вище складовими.

Держстат України офіційно опублікував зростання реального ВВП України за 2016 р. на рівні 2,3%. Це навіть більше прогнозу, за яким зростання було 1%, а потім 2%. Хоча якщо порівняти 2016 р. з 2013 р., то виходить падіння реального ВВП України на рівні 14,1% (табл. 1) [7]. Але сам факт зростання ВВП справді заслуговує на пильну увагу та оцінку, щоб зрозуміти, які чинники вплинули на це зростання і що ж буде далі з ВВП України.

Багато в чому зростання ВВП України в минулому році відбулося за рахунок зростання будівництва. Згідно з розрахунками Держстату будівництво зросло в 2016 р. на 16%. При цьому Держстат нарахував зростання цін в будівництві в 2016 р. лише на 10%. Саме завдяки такому низькому зростанню цін в будівництві і вдалося забезпечити такий великий ріст будівельного виробництва. Добувній промисловості так не пощастило. Згідно з даними Держстату ціни в добувній галузі за минулий рік виростили на 37%, тому замість зростання маємо падіння на 1% (рис. 1).

Якщо уважно подивитися на структуру ВВП за 2016 р., то можна помітити, що частка сільського господарства досягла позначки 11,7%, тоді як в 2013 р. вона була на рівні 8%. Зараз сільське господарство активно розвивається, незважаючи на кризу в країні і відсутність ринку землі. І вже фактично зрівнялася його частка з часткою переробної промисловості, яка займає 12% в ВВП України. Якщо запуститься ринок сільськогосподарської землі, можна сміливо очікувати зростання частки сільського господарства до 15%, а можливо, навіть до 20% ВВП України. І це повинне забезпечити зростання всього ВВП України на перспективу. За минулий рік сільське господарство виростило на 6%. Досить хороший показник, якщо врахувати, що переробна промисловість зросла за минулий рік всього на 3,6%.

На рис. 2. наведено динаміку номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2015–2016 рр.

Слід відзначити, що Україна – це ледь не єдина з країн СНД, в якій за останні два роки значно знизилася податкове навантаження на фонд заробітної плати. Після проведеної реформи єдиний соціальний внесок в 2016 р. скоротився з 41% до 22%. Ще 18% складають податок на доходи фізичних осіб, а 1,5% становить військовий збір.

Таблиця 1

Динаміка ВВП України за 2013–2016 рр. у фактичних цінах, млн. грн.

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Валовий внутрішній продукт	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 383 182
Кінцеві споживчі витрати	1 329 632	1 429 959	1 709 213	2 018 854
Експорт товарів і послуг	629 401	771 129	1 045 928	1 174 625
Імпорт товарів і послуг	-764 730	-826 764	-1 083 438	-1 323 127

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7]

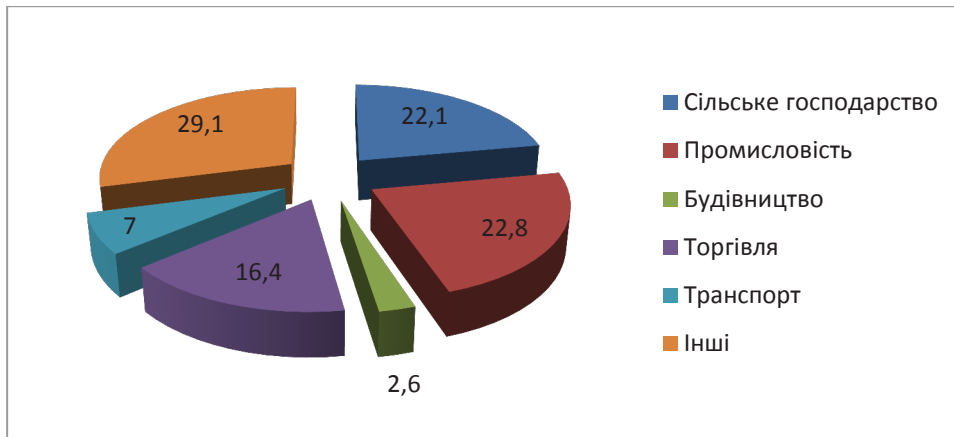

Рис. 1. Структура валової доданої вартості за III квартал 2016 р., %

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7]

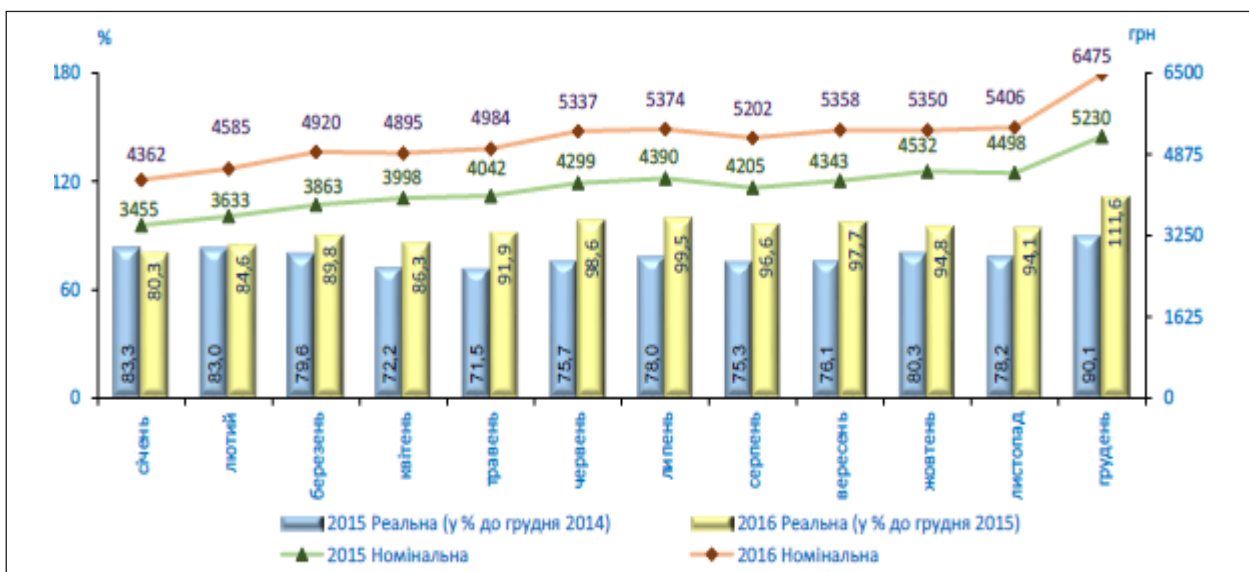

Рис. 2. Динаміка номінальної та реальної зарплатної плати в Україні за 2015–2016 рр.

Джерело: Державна служба статистики України [7]

Скорочення податкового навантаження могло більш значно вплинути на зростання зарплат. Однак більшу частину зекономлених коштів роботодавці залишили собі і скоротили свої витрати. Згідно з різними оцінками 40% платників соціального внеску декларують мінімальний заробіток. Кожен другий працівник в країні одержує зарплату в конверті. З цих причин реальний рівень зарплат в Україні істотно відрізняється від даних Укрстату.

В регіональному розрізі в усіх областях доларові зарплати збільшилися. Найвищі зафіксовані в Києві, де вони склали в грудні \$423. У всіх інших областях України працівники не отримували в середньому понад \$270. Роком раніше, за винятком Києва, максимальний рівень зарплат не перевищував \$250. Преміальні виплати за підсумками року складають в Україні від 15% до 20% від зарплати в листопаді.

Використання стратегічних природних ресурсів на території нашої країни є аномальним і перевищує у 2–3 рази екологічно допустимі межі. Україна є однією з найбільш проблемних країн світу згідно з даними міжнародного рейтингу екологічних досягнень (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25 показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем, Україна серед 132 країн світу у 2012 р. посіла 102 місце (порівняно з рейтингом 2010 р. наша країна втратила 15 позицій).

Аналіз граничних значень показників стану безпеки в екологічній сфері свідчить про те, що середіндикаторів, які характеризують стан атмосферного повітря і водних ресурсів критичного значення набули Індекс забруднення атмосфери (ІЗА), за яким граничне значення становить не більше 2,5 од., а фактичне – 8,0 од. (перевищення майже у 4 рази); ступінь зносу водогінних та кана-

лізаційних мереж, за якою граничне значення становить не більше 35%, а фактичне – 62,3% (перевищення майже удвічі). У сфері використання земельних ресурсів критичного значення досягли частка природних територій у загальній площі (граничне значення становить не менше 35, фактичне – 7) та рівень відновлення ґрунтового покриву (граничне значення становить не менше 1 од., фактичне – 0,4 од.). Порухений стан мають такі індикатори, як коефіцієнт екологічної стабільності у сфері використання земельних ресурсів та всі індикатори у сфері використання лісних ресурсів, а це означає, що вони на межі критичного значення [9].

Як зазначалось більшістю авторів під час розгляду підходів до визначення поняття економічної безпеки держави, основним критерієм оцінки її рівня є конкурентоспроможність економіки. Адекватний аналіз цього критерію дасть можливість провести оцінку та визначити загрози економічній безпеці.

Щорічно Україна бере участь у дослідженнях рейтингу міжнародної конкурентоспроможності, які проводить Світовий економічний форум (СЕФ). Кожного року СЕФ ранжує країни за індексом глобальної конкурентоспроможності, який оцінюється на основі певних параметрів, таких як, зокрема, якість інституцій, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку, відповідність бізнесу сучасним вимогам, інноваційний потенціал.

Таким чином, до розрахунку включено 12 параметрів, які характеризують конкурентоспроможність країн. Проаналізуємо результати ранжування країн за індексом глобальної конкурентоспроможності за 2017–2018 рр. (рис. 3).

Таким чином, можна зробити висновок, що, згідно з ранжуванням країн за індексом глобальної

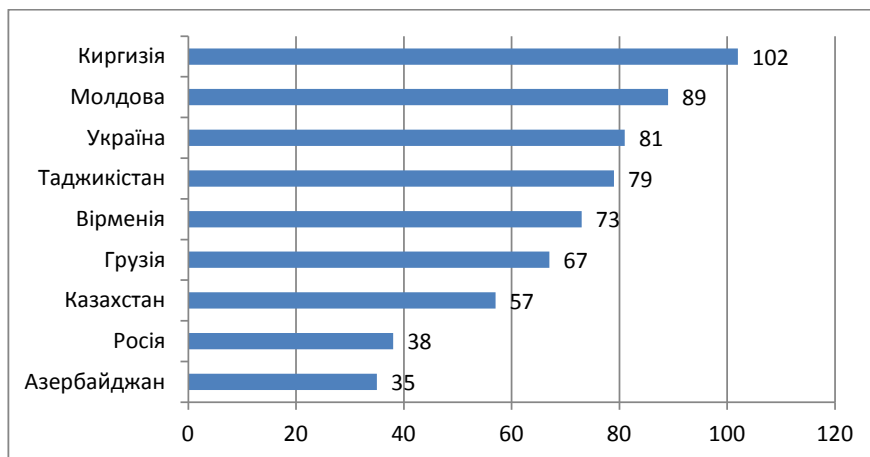

Рис. 3. Позиція України серед країн своєї групи за Індексом глобальної конкурентоспроможності в 2017–2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

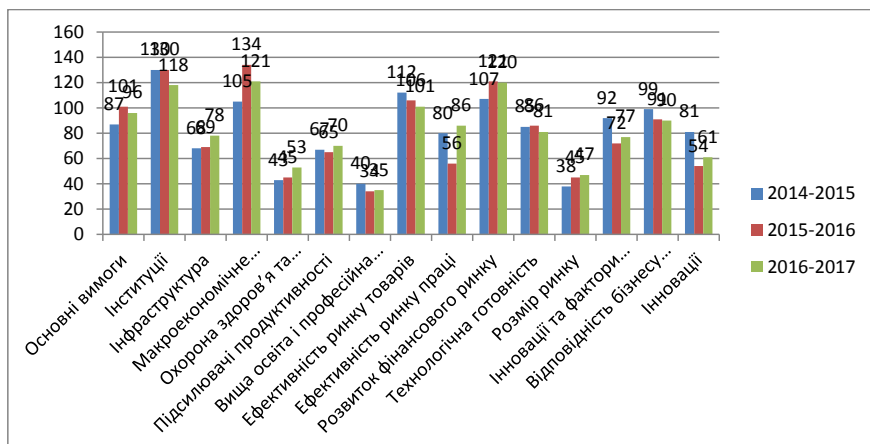

Рис. 4. Субіндекси індексу глобальної конкурентоспроможності для України

Джерело: побудовано авторами на основі даних [12]

конкурентоспроможності, рейтинг України постійно змінюється, і в 2017–2018 рр. Україна займає гіршу позицію, а саме на 2 позиції нижче (81 місце зі 137 країн) порівняно з рейтингом 2015–2016 рр. (79 місце із 140 країн).

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, які становлять 3 основні групи субіндексів, таких як «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення» [12].

Розглянемо кожний субіндекс більш детально (рис. 4).

Аналіз основних субіндексів індексу глобальної конкурентоспроможності для України за 2014–2017 рр. показав, що за двома з трьох субіндексів Україна покращила свої позиції в рейтингу.

Згідно з даними дослідження за першим субіндексом «Основні вимоги» Україна набрала 5 позицій. У цій групі за двома показниками спостерігається зростання, а за двома – спад.

За трьома показниками з шести субіндексу «Підсилювачі продуктивності»

Україна покращила свої позиції, але за такими показниками, як вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку праці та розмір ринку, спостерігається падіння позицій.

За субіндексом «Інновації та фактори вдосконалення» Україна погіршила свої позиції на 5 пунктів. Значення показника відповідності бізнесу сучасним вимогам покращилося лише на 1 пункт, а інновацій погіршилося на 7 пунктів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, структура і динаміка ВВП України за 2016 р. дуже добре показує зміни, які відбуваються в економіці нашої країни. Все більше і більше на перше місце виходить аграрний бізнес, навіть деякою мірою відтісняючи на другий план промисловість як менш перспективний напрям розвитку економіки України. І тепер аграрний бізнес можна назвати головним драйвером економіки України. Саме зростання експорту зерна і соняшникової олії врятували експорт України від істотного падіння в минулому році, а в цьому році навіть показали хороші показники зростання економіки загалом.

В Україні реальні зарплати вищі порівняно з декларованими. Внесення коректив до норма-

тивних документів щодо системи оподаткування може істотно збільшити офіційний рівень оплати праці. Конфліктна ситуація між Росією та Україною не сприятиме перетіканню трудових мігрантів. У разі спрощення режиму в'їзду в ЄС фахівці з України можуть переїхати на більш цікавий в зарплатному плані європейський ринок.

Слід відзначити, що в Україні не створена система індикаторів, яка б дала змогу комплексно оцінювати стан національної безпеки з урахуванням екологічної її складової. Реальний же стан екологічних проблем в Україні підтверджує наявність передумов екологічної небезпеки, що можна простежити за даними міжнародного рейтингу екологічних досягнень.

Аналіз індексу глобальної конкурентоспроможності показав, що Україна найбільше позицій втратила за показниками, які характеризують ефективність ринку праці, інфраструктуру, охорону здоров'я, початкову освіту. Також слід зазначити, що за деякими показниками наша країна є майже «першою з кінця»: макроекономічне середовище – 121 місце зі 137; розвиток фінансового ринку – 120; інституції – 118; ефективність ринку товарів – 101.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4–13.
2. Блохин С. Понятие экономической безопасности / С. Блохин // Вестник Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации. – 2006. – № 5.
3. Основы экономической безопасности : в 3 т. / [В. Буторин, А. Ткаченко, С. Шипилов]. – М. ; Кемерово, 2007. – Т. 1 : Системные концепции экономической безопасности. – 2007. – С. 20–22.
4. Гаджиева Л. Налогообложение как особый системный инструмент государственного регулирования экономической безопасности России / Л. Гаджиева // автореф. дисс. ... канд. экон. наук. – М., 2003. – 23 с.
5. Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : [монографія] / [В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк та ін.]. – Х. : ВД «Інжек», 2006. – 240 с.
6. Глазьев С. Основы обеспечения экономической безопасности страны / С. Глазьев // Рос. экон. журн. – 1997. – № 1. – С. 5.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Мунтіян В. Економічна безпека України / В. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
9. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/content.
10. Пашко П. Умови та чинники забезпечення митної безпеки / П. Пашко // Митна справа. – 2010. – № 1 (67). – С. 5–16.
11. Шлемко В. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В. Шлемко, І. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
12. Global Competitiveness Index 2017–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>.

Polous O.V., Burdeina K.H.

INTERNATIONAL AND DOMESTIC METHODS OF EVALUATION OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article deals with the main international and domestic methods of assessing the level of economic security in Ukraine. Approaches to the definition of the concept of economic security by foreign and domestic scientists are considered. The most important indicators of internal economic security of the state are determined. The dynamics of GDP of Ukraine for 2013–2016 in actual prices are analyzed. The structure of the gross domestic product of Ukraine in the 3rd quarter of 2016 and the dynamics of nominal and real wages in Ukraine for 2015–2016 are determined. The boundary values of safety indicators in the ecological sphere of Ukraine are analyzed with the help of consideration of the position of the country in the international rating of environmental achievements. The index of global competitiveness of Ukraine in dynamics for 2014–2017 years has been researched. The weak and strong positions of the country for sub-indexes are established and prospective directions of strengthening of the economic security of the state are formed.

The structure and dynamics of Ukraine's GDP for 2016 show very well the changes taking place in the economy of our country. The agrarian business is gaining more and more in the first place, even pushing for some degree the industry as a less promising direction for the development of the Ukrainian economy. And now the agrarian business can be called the main driver of the Ukrainian economy. The growth of grain and sunflower oil exports saved Ukraine's exports from a significant decline last year, and this year even showed good growth rates of the economy as a whole.

It should be noted that Ukraine has not set up a system of indicators that would allow a comprehensive assessment of the state of national security taking into account its environmental component. The real state of ecological problems in Ukraine confirms the existence of prerequisites for environmental danger, which can be traced according to the international rating of environmental achievements.

The analysis of the global competitiveness index showed that Ukraine lost most of its positions in terms of the indicators of the labour market, infrastructure and health care, and primary education. It should also be noted that, according to some indicators, our country is almost "the first from the end": the macroeconomic environment – the 121 place out of 137; development of financial market – 120; institutions – 118; the efficiency of the goods market – 101.

Key words: economic security, competitiveness, gross domestic product, ecological safety, development.